

**ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА,
КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ТА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА**

УДК 342.7

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-3-30-34

Кириченко Ю. В.[©]
доктор юридичних
наук, доцент
(Запорізький
національний
технічний
університет)

Копоть І. С.[©]
студент
(Запорізький
національний
технічний
університет)

**ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ
АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

Розглянуто конституційну практику нормативного регулювання права інтелектуальної власності в Україні та державах континентальної Європи. Проаналізовано юридичний зміст права інтелектуальної власності, закріпленого в ч. 1, 2 ст. 54 Конституції України та в аналогічних нормах конституцій європейських держав. Обґрунтовано необхідність внесення змін до цієї статті з урахуванням європейського досвіду щодо конституційно-правового регулювання права інтелектуальної власності.

***Ключові слова:** конституція, права людини, конституційне регулювання прав людини, інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності.*

Постановка проблеми. Серед прав і свобод людини і громадянина особливе місце посідає право інтелектуальної власності, що є невід'ємним, загальноновизнаним, універсальним правом і охоплює різні галузі культури, включаючи мистецтво, літературу, творчу діяльність у сфері науки і техніки та об'єкти авторського права. З одного боку, право інтелектуальної власності покликане застерегти державу щодо неприпустимості втручання у процес творчої діяльності громадян та їх об'єднань, а з іншого – покладає на державу обов'язок сприяти розвитку їх творчої ініціативи. При цьому слід враховувати, що творчість, як розумовий процес людини, не підлягає регулюванню правовими нормами, а є її вільним виразом.

Як зазначає Ю. Бошицький, значення інтелектуальної діяльності та інтелектуальної власності для соціально-економічного розвитку України в умовах ринкової економіки потребують створення такого механізму охорони та захисту права інтелектуальної власності, який забезпечував би реальну, стабільну, надійну й ефективну охорону цього права [1, с. 348].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі аспекти проблематики права інтелектуальної власності знайшли своє відображення в наукових працях Н. Бочарової, В. С. Дроб'язко, Р. В. Дроб'язко, А. М. Колодія,

© Кириченко Ю.В., 2019

ORCID iD: <http://Orcid.org/0000-0002-1212-1622>

kirichenko_yuriy84@ukr.net

© Копоть І.С., 2019

В. В. Копейчикова, В. О. Котюка, С. Л. Лисенкова, О. А. Лукашевої, А. Ю. Олійника, М. Ф. Орзіха, В. Ф. Погорілка, П. М. Рабіновича, І. О. Шумака та інших вчених. Але незважаючи на це, досліджувана проблема потребує подальшого наукового аналізу та розроблення конкретних рекомендацій щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання права інтелектуальної власності.

Метою статті є порівняльно-правовий аналіз положень норм Конституції України та держав континентальної Європи, в яких закріплено право інтелектуальної власності, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення ч. 1, 2 ст. 54 Конституції України.

Виклад основного матеріалу. Право інтелектуальної власності є об'єктом правового регулювання не лише Конституції України, а й Загальної декларації прав людини 1948 р. (ст. 27), Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. (ст. 15), Всесвітньої декларації про інтелектуальну власність 2000 р. та інших міжнародно-правових актів з прав людини. У цих документах норми про інтелектуальну власність побудовані з дотриманням певної логічної схеми: спочатку проголошується свобода інтелектуальної, творчої діяльності, а потім йдеться про право на її результати, захист інтересів авторів і завдання держави в цьому напрямку. Саме за такою схемою викладено більшість норм конституцій європейських держав, в яких закріплено право інтелектуальної власності.

Інтелектуальну, творчу та інші види свобод на конституційному рівні закріпили Австрія, Азербайджан, Албанія, Білорусь, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Естонія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Македонія, Молдова, Німеччина, Польща, Португалія, Сан-Марино, Сербія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Хорватія, Чехія, Чорногорія, Швейцарія, Швеція. Закріплення досліджуваного права в зазначених конституціях свідчить про те, що інтелектуальна власність набула пріоритетного значення і перетворилася на стратегічний ресурс багатьох європейських держав.

Зі змісту ч. 1, 2 ст. 54 Конституції України випливає, що суб'єктом права інтелектуальної власності є лише громадяни України. У той же час в конституціях Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Польщі та Туреччини застосовується тільки безособовий термін “кожен”, а в Конституції Албанії – “усім”. Наприклад, у ст. 73 Конституції Польщі зазначено, що “кожному забезпечується свобода художнього мистецтва, наукових досліджень” [2]. В конституціях інших європейських держав суб'єкт права інтелектуальної власності зовсім не визначений.

На нашу думку, закріплювати суб'єктом права інтелектуальної власності лише громадян певної держави, як це зробив вітчизняний законодавець, є недоцільним, оскільки, по-перше, це суперечить ч. 2 ст. 27 Загальної декларації прав людини 1948 р. та п. 1 ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., в яких суб'єктом цього права виступає “кожна людина” [3, 4]; а, по-друге, це не відповідає положенню ч. 1 ст. 26 Конституції України, в якій зазначено, що “іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами ... як і громадяни України” [5]. І тому пропонуємо терміни “громадянам” (ч. 1 ст. 54) та “кожний громадянин” (ч. 2 ст. 54) замінити на терміни “кожному” та “кожен”.

Положення про свободу літературної, художньої, наукової, технічної та інших видів творчості закріплено і в конституціях Австрії, Азербайджану, Албанії, Білорусі, Болгарії, Вірменії, Греції, Грузії, Естонії, Іспанії, Італії, Латвії, Литви, Ліхтенштейну, Македонії, Молдови, Німеччини, Польщі, Португалії, Сан-Марино, Сербії, Словаччини, Словенії, Туреччини, Угорщини, Фінляндії, Хорватії, Чехії, Чорногорії, Швейцарії. При цьому Вірменія та Іспанія, так само як і Україна, на конституційному рівні закріпили свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а в Конституції Азербайджану ця норма доповнена положенням “про інші види творчості”. Інші європейські держави в якості блага, що охороняється, виокремили той чи інший вид творчості. Так, регулювання художньої, наукової і технічної свободи зафіксовано в конституціях Білорусі, Болгарії, Литви; художньої і наукової – в конституціях Албанії, Молдови, Польщі, Сербії, Словенії, Угорщини та Чехії; художньої, наукової і мистецької – в конституціях Австрії та Чорногорії; наукової і мистецької – в конституціях Естонії, Сан-Марино, Словаччини, Туреччини, Фінляндії та Швейцарії; технічної і мистецької – в конституції Італії; наукової, мистецької та інших видів творчості – в конституціях Ліхтенштейну та Македонії; наукової й інших видів творчості – в конституції Греції. І лише Португалія і Хорватія у своїх конституціях, крім художньої і наукової творчості, проголосили свобо-

ду інтелектуальної творчості, а Грузія взагалі закріпила лише одну свободу інтелектуальної творчості.

При формулюванні норми стосовно свободи різних видів творчості та їх захисту вітчизняний законодавець визнав за доцільне закріпити термін “інтелектуальна власність”, який, як зазначили В. С. Дроб’язко і Р. В. Дроб’язко, “... застосовують у правових доктринах розвинутих країн і в міжнародно-правових угодах, проте внутрішнє законодавство більшості країн не містить поняття “інтелектуальна власність” [6, с. 9]. Крім України, цей термін вживається лише в конституціях Азербайджану, Білорусі, Грузії та Молдови. В конституціях інших європейських держав замість цього терміна йдеться про “права на результати творчої і розумової діяльності”, “моральні і матеріальні права, що виникають у зв’язку з науковою, культурною, художньою, інтелектуальною й іншою творчістю”; “авторські та інші права, що виникають у зв’язку з художньою, науковою, дослідною і винахідницькою діяльністю”; “права винахідників, авторські і суміжні з ними права”; “авторські права” тощо.

Слід наголосити, що в деяких конституціях європейських держав поряд зі свободами літературної, художньої, наукової, технічної творчості закріплена і свобода викладання, яка відсутня у ст. 54 Конституції України. Під цим поняттям розуміється наявність свободи у педагогічних і науково-педагогічних працівників щодо вільного вибору ними методів та засобів навчального процесу. Тобто це свобода навчання та викладання відповідно до поглядів, концепцій та творчих можливостей самого викладача, яка спрямована на одержання і доведення до стадії практичного використання нових наукових знань. Нормативно-правового закріплення це положення дістало в конституціях Білорусі, Греції, Естонії, Іспанії, Італії, Литви, Німеччини, Польщі, Сан-Марино, Туреччини, Угорщини та Швейцарії.

У зв’язку із входженням України в єдиний європейський освітній і науковий простір вважаємо за доцільне здійснити закріплення в ч. 1 ст. 54 Конституції України серед інших свобод і “свободу викладання”, що дозволить значно розширити зміст і обсяг культурних прав людини.

Варто наголосити, що між ст. 54 Конституції України та відповідними нормами європейських конституцій існують певні відмінності термінологічного і змістовного характеру. Так, у частині першій зазначеної статті поряд із терміном “інтелектуальна власність” вживається термін “захист”, який запозичений із ч. 2 ст. 27 Загальної декларації прав людини 1948 р. та ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. [3; 4]. Разом із тим у конституціях Азербайджану, Албанії, Білорусі, Болгарії, Вірменії, Естонії, Латвії, Молдови, Словаччини, Чехії закріплено інший термін – “охорона”. Наприклад, у ч. 3 ст. 51 Конституції Білорусі зазначено, що “інтелектуальна власність охороняється законом” [7].

На наш погляд, остаточне вирішення питання щодо забезпечення гарантій захисту інтелектуальної власності є неможливим без визначення змісту та співвідношення юридичних термінів “захист” та “охорона”. Як зауважив С. Я. Вавженчук, “поняття “захист” та “охорона” не є чітко визначеними та розмежованими за своїм змістом та сутністю, наявними є розбіжності у самому тлумаченні зазначених понять: одні дослідники російської, української мови вважають, що вказані терміни є тотожними і можуть визначатися один через одного; інші – процес захисту включають до складу охорони як один з його складових елементів. Відповідно, й у правовій сфері чіткого визначення співвідношення понять “охорона” прав та “захист” на сьогодні не існує” [8, с. 48]. У той же час В. І. Темченко за результатами аналізу змісту Конституції України, національного законодавства та міжнародних актів з прав людини робить висновок, що “терміни “захист” та “охорона” у нормативному матеріалі вживаються як синоніми чи подібні за значенням поняття... і можуть використовуватись у практиці як ідентичні поняття”. При цьому він наводить приклад вживання терміна “охорона” у словосполученні “охорона інтелектуальної власності” [9, с. 35].

Враховуючи викладене, вважаємо, що у ст. 54 Конституції України доцільним було б вжити замість терміна “захист” термін “охорона” у словосполученні “охороняється законом”.

Конституція України в ч. 2 ст. 54 закріпила положення, згідно з яким кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, і тим самим відтворила положення ч. 1 ст. 41, в якому також прямо говориться про визнання державою права власності кожного на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності [5].

У зв'язку з цим постає питання: а чи потрібно одне й те саме положення закріплювати у різних статтях Конституції України? На наш погляд, закріплювати схожі за своїм змістом положення у двох статтях одного і того самого розділу є недоцільним. І тому пропонуємо словосполучення “результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності” виключити із тексту ч. 1 ст. 41, а відповідні слова в ч. 2 ст. 54 залишити, що більш характерно для усіх конституцій європейських держав.

У досліджуваній нормі також встановлено правило, відповідно до якого ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Варто зауважити, що законодавець визнав за необхідне посилити дію ч. 2 ст. 54 Конституції України заборонним положенням, що, на думку Н. Бочарової, є “особливістю для усього українського законодавства – безліч норм заборонного, обмежувального характеру. Регламентация здійснюється не через встановлення того, що і як можна робити, а через закріплення різного роду заборон” [10, с. 26].

Право на результати творчої і розумової діяльності також закріплено і в п. 1 ст. 43 Конституції Словаччини, де зазначено, що “права на результати творчої і розумової діяльності охороняються законом” [11], та в ст. 39 Конституції Естонії, де вказано, що “автор володіє невід’ємним правом на свою творчість. Авторські права охороняються державою” [12]. Проте у цих статтях відсутні положення, що забороняють використовувати або поширювати результати інтелектуальної та творчої діяльності без згоди власника. Більш того, подібного формулювання не містить жодна із конституцій держав континентальної Європи, а також відсутнє воно й у відповідних міжнародно-правових актах. Тобто в них відсутнє пряме закріплення права на результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Враховуючи викладене, пропонуємо положення ч. 2 ст. 54 “ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом” вилучити із тексту Конституції України, а замість нього викласти положення ч. 1 ст. 54, в якій мова йде про захист інтелектуальної власності, у новій редакції, а саме: “Інтелектуальна власність, авторські права, моральні і матеріальні інтереси, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної, творчої діяльності, охороняються законом”. На нашу думку, нове формулювання тексту частини другої ст. 54 Конституції України буде точніше відображати юридичний зміст права на результати не тільки інтелектуальної, а й творчої діяльності та їх охорону, а також зменшить кількість конституційних положень, які мають обмежувальний характер.

Висновки. Отже, враховуючи постійний розвиток техніки і науки та з метою сприяння посиленню правової охорони інтелектуальної власності пропонуємо в ч. 1 та ч. 2 ст. 54 Конституції України внести зміни із урахуванням європейського досвіду щодо конституційно-правового регулювання права інтелектуальної власності.

Бібліографічні посилання

1. Охорона і захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб у цивільних правовідносинах / за ред. Я. М. Шевченко. Харків, 2011. 528 с.
2. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. URL: <http://sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>.
3. Загальна декларація прав людини. *Юридический вестник*. 1998. № 4. С. 5–16.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. URL: zakon.rada.gov.ua/cgiBin/Laws/main.cgi?nreg=995_042.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Дроб'язко В. С., Дроб'язко Р. В. Право інтелектуальної власності. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 512 с.
7. Конституція Республіки Білорусь від 17 жовтня 2004 р. URL: <http://www.rescc.af/constitutions>.
8. Вавженчук С. Я. Співвідношення понять “захист” та “охорона” трудових прав у чинному законодавстві. *Форум права*. 2010. С. 45–49. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10vcjvhz.pdf>.
9. Темченко В. Особливості юридичного змісту термінів “захист” та “охорона” у механізмі забезпечення прав і основних свобод людини. *Право України*. 2005. № 9. С. 33–36.
10. Бочарова Н. Конституційне закріплення права інтелектуальної власності в державах Європи (порівняльно-правовий аналіз). *Юридична Україна*. 2005. № 5. С. 23–30.
11. Конституція Словачкої Республіки від 1 вересня 1992 р. URL: <http://www.concourt.sk>.
12. Конституція Естонської Республіки від 28 червня 1992 р. URL: <http://www.uznal.org/constitutions.php>.

Надійшла до редакції 17.05.2019

References

1. Okhorona i zakhyst prav ta interesiv fizychnykh ta yurydychnykh osib u tsyvil'nykh pravovidno-synakh (2011) [Safeguard and protection of rights and interests of individuals and legal entities in civil relations] / za red. YA. M. Shevchenko. Kharkiv, 528 s. [in Ukr.]
2. Konstytutsiya Respubliki Pol'shcha vid 2 kvitnya 1997 r. [The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997]. URL: <http://sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>. [in Rus.]
3. Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny [Universal Declaration of Human Rights]. *Yurydycheskyy vestnyk*. 1998. № 4. S. 5–16. [in Ukr.]
4. Mizhnarodnyy pakt pro ekonomichni, sotsial'ni i kul'turni prava vid 16.12.1966 r. [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 16.12.1966] URL: zakon.rada.gov.ua/cgiBin/Laws/main.cgi?nreg=995_042. [in Ukr.]
5. Konstytutsiya Ukrainy vid 28 chervnya 1996 r. [The Constitution of Ukraine of 28 June 1996]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141. [in Ukr.]
6. Drobyazko V. S., Drobyazko R. V. (2004) Pravo intelektual'noyi vlasnosti [Intellectual property law]. Kyiv: Yurinkom Inter., 512 s. [in Ukr.]
7. Konstytutsiya Respubliki Bilorus' vid 17 zhovtnya 2004 r. [Constitution of the Republic of Belarus of October 17, 2004]. URL: <http://www.rescc.af/constitutions>. [in Rus.]
8. Vavzhenchuk S. Ya. (2010) Spivvidnoshennya ponyat' "zakhyst" ta "okhorona" trudovykh prav u chynnomu zakonodavstvi [The relation between the concepts of "safeguard" and "protection" of labor rights in the current legislation]. *Forum prava*. S. 45–49. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10vcjvhz.pdf>. [in Ukr.]
9. Temchenko V. (2005) Osoblyvosti yurydychnoho zmistu terminiv "zakhyst" ta "okhorona" u mekhanizmi zabezpechennya prav i osnovnykh svobod lyudyny [Features of the legal meaning of the terms "safeguard" and "protection" in the mechanism of ensuring human rights and fundamental freedoms]. *Pravo Ukrainy*. № 9. S. 33–36. [in Ukr.]
10. Bocharova N. (2005) Konstytutsiyne zakriplennya prava intelektual'noyi vlasnosti v derzhavakh Yevropy (porivnyal'no-pravovyy analiz) [Constitutional fixation of intellectual property rights in the states of Europe (comparative legal analysis)]. *Yurydychna Ukraina*. № 5. S. 23–30. [in Ukr.]
11. Konstytutsiya Slovats'koyi Respubliki vid 1 veresnya 1992 r. [Constitution of the Slovak Republic of 1 September 1992] URL: <http://www.concourt.sk>. [in Slov.]
12. Konstytutsiya Estons'koyi Respubliki vid 28 chervnya 1992 r. [Constitution of the Republic of Estonia of 28 June 1992] URL: <http://www.uznal.org/constitutions.php>. [in Rus.]

SUMMARY

Kirichenko Yu.V., Kopot I. S. The right of intellectual property in Ukraine and European countries: comparative and legal aspects of constitutional adjustment. The article deals with the constitutional practice of normative regulation of intellectual property rights in Ukraine and the states of continental Europe. The legal content of the intellectual property right, which is enshrined in Part 1, 2, is analyzed. 54 of the Constitution of Ukraine, and in similar norms of the constitutions of European states. The necessity of making changes to this article based on European experience regarding the constitutional and legal regulation of the intellectual property right is substantiated.

The right to intellectual property is the subject of legal regulation not only of the Constitution of Ukraine but also of the Universal Declaration of Human Rights of 1948 (Article 27), the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 1966 (Article 15), the Universal Declaration of Human Rights intellectual property of 2000 and other international legal acts on human rights. In these documents, intellectual property rules are built with compliance with a certain logic scheme: first, the freedom of intellectual and creative activity is proclaimed, and then the question is about the right to its results, protection of the interests of the authors and the tasks of the state in this direction. It is according to this scheme that the majority of the norms of the constitutions of European states, in which the intellectual property right is enshrined, are laid down.

From the contents of ch. 1, 2 st. 54 of the Constitution of Ukraine it follows that only the citizens of Ukraine are the subject of intellectual property rights. At the same time, in the constitutions of Azerbaijan, Belarus, Armenia, Poland and Turkey, only the impersonal term "everyone" is used, and in the Constitution of Albania, "all".

In our opinion, it is inappropriate to affirm the subject of intellectual property rights only to citizens of a certain state, as the domestic legislature did, since, firstly, this contradicts Part 2 of Art. 27 of the Universal Declaration of Human Rights 1948 and paragraph 1 of Art. 15 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights 1966, in which the subject of this right stands "every person"; and secondly, it does not correspond to the provision of Part 1 of Art. 26 of the Constitution of Ukraine, which states that "foreigners and stateless persons who are legally in Ukraine enjoy the same rights and freedoms ... as citizens of Ukraine". Therefore, we offer the terms "citizens" (Part 1, Article 54) and "every citizen" (Part 2, Article 54) to replace the terms "for everyone" and "everyone".

Consequently, taking into account the constant development of technology and science and in order to promote the strengthening of the legal protection of intellectual property, we propose in Part 1 and Part 2 of Art. 54 of the Constitution of Ukraine to make changes taking into account the European experience regarding the constitutional and legal regulation of intellectual property rights.

Keywords: constitution, human rights, constitutional regulation of human rights, intellectual property, intellectual property right.